

M. CSÁSZÁR ZSUZSA* – MÉREI ANDRÁS**

A VALLÁSI TÉRSZERKEZET VÁLTOZÁSA A VAJDASÁGBAN 1944-TŐL NAPJAINKIG

A CHANGE IN RELIGIOUS SPATIAL STRUCTURE OF VOJVODINA FROM 1944 UNTIL TODAY

ABSTRACT

In the East-Central and Southeast European region the relationship between religion and national identity is very strong and look back relatively long historical period to (thinking of the struggles against the Turkish cohesive strength of Christianity, or the anti-Habsburg Hungarian Reformed Church and intensifying engagement). Particularly in the multi-ethnic areas can observe the strengthening role of the separation of religions from another ethnicity to their own identities. Several examples of events in the wider region could take to illustrate how national identification used the religious symbols, or the church itself. Not only the ethnic minority groups have found the power of religion, but also for the majority created autonomy is required the discrimination of minorities in the spirit of religion and the Church's role in support. Vojvodina – today the northernmost province of Serbia – was in the past under several state's sovereignty for centuries, became by migrations during the first world war one of Europe's most multiethnic and multireligious area. The region is an ethnic, religious and cultural contact zone. Here contacts the two major branches of Christianity, the Eastern and Western Church, and Islam, but more than half a century ago the Judaism was also remarkable.

Bevezetés

A kelet-közép- és délkelet-európai térségben a vallás és a nemzeti identitástudat közötti kapcsolat igen határozott és viszonylag hosszú történelmi időszakokra visszanyúló tény (gondoljunk a török ellenes küzdelmekben a kereszténység összetartó erejére, vagy a magyarországi Habsburg-ellenességben felerősödő református egyházra és szerepvállalására). Különösen a többnemzetiségű területeken figyelhető meg a vallásnak a másik etnikumtól való elkülönülésre és a saját azonosságtudatnak az erősítésére vonatkozó szerepe. Számos példát, eseményt hozhatnánk fel a tágabb régióból annak illusztrálására, hogy a nemzeti identifikáció hogyan használta a vallási jelképeket, vagy magát az egyházat. Nemcsak a kisebbségbe került etnikumok találtak rá a vallás erejére, hanem a többség számára nagy nehezen megteremtett önállóság is igényelte a kisebbségektől való megkülönböztetés jegyében a vallás illetve az egyház támogató szerepét.

Délkelet-Európa (vagy más néven a Balkán) köztudottan az etnikum és a vallás összefonódásának színtere, hosszú évszázadokon át nem az azonos etnikai származás határozta meg a nemzet létét, hanem az azonos vallás. Különösen igaz ez a kijelentés a török hódítás időszakára, amikor is a térség népei között a legfőbb választóvonalat a vallás jelentette. A vallási és az etnikai identitás kapcsolatát jól példázzák a szerbek, akik csak a dialektusában eltérő, azonos nyelvet beszélő katolikus horvátoktól, vagy muszlim bosnyákoktól ortodox vallásuk révén különböztetik meg magukat.

*PhD, egyetemi docens, PTE Földrajzi Intézet, Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék.

** PhD-hallgató, PTE Földtudományok Doktori Iskola.

A térség izgalmas etnikai és vallási térfolyamatok színtere volt az elmúlt évszázadokban. Utalhatunk az oszmán–török hódítóknak a 19. században, a területéről való kiszorulását követő etnikai átrendeződésre, vagy a két világháborúra és következményeire. A balkáni háborúk mindegyike szintén alapos térszerkezeti változásokat eredményezett, nem megfelelően az ebbe a körbe sorolható, a jelenlegi struktúrát meghatározó délszláv konfliktusra és harcokra, amelyek Jugoszlávia felbomlását követően bontakoztak ki. A mélyben elnyomott és elfojtott etnikai illetve vallási hovatartozásukban elszenvedett sérelmek törtek ekkor felszínre. Az újonnan létrejött nemzetállamok keretében a kisebbségeknek egyfajta kapaszkodót jelentett a másoktól, de különösen a többségi nemzettől való megkülönböztetésre és az identitás őrzésére a vallás.

Szociológiai kutatások igazolták, hogy a kisebbségi lét általában kedvez az egyházakhoz és a valláshoz való kötődés intenzitásának, még inkább érvényes ez a szórványban, mivel a vallásosság és a vallásgyakorlás általában egyike a nemzeti identitást erősítő tényezőknek.¹

A Vajdaság² – ma Szerbia legészakibb tartománya – az elmúlt évszázadok során több állam illetve államalakulat fennhatósága alatt elsősorban háborús okokra visszavezethető migrációk révén Európa egyik legszínesebb multietnikus és multikonfesszionális terévé vált.³ A régió etnikai, vallási illetve kulturális kontaktzóna. Itt érintkezik egymással a kereszténység két nagy ága, a keleti és a nyugati egyház, valamint az iszlám, de több mint fél évszázaddal ezelőtt még a judaizmus is átszötte az itt élő zsidók életét. Ahogy már fentebb utaltunk rá a térségre is érvényes a vallás és az etnikum egymásba fonódása. A vallási térszerkezetet döntően az ortodoxia, a katolikus és protestáns kereszténység, illetve érintőlegesen a zsidó vallás és az iszlám formálta. A Vajdaságot a XX. század elején még Európa etnikai, vallási szempontból legösszetettebb, mozaikszerű tartományaként tartották számon.

1. Az etnikai térszerkezet alakulása

A ma Vajdaságként ismert terület három egysége – a Bánát, a Bácska és a Szerémség – közel egy évezreden át a történelmi Magyarország déli részét alkotta. Különösen a Szerémség és a Duna–Tisza közének déli fele vált a magyar királyság leggazdagabb, legűrűbben lakott és tisztán magyar népességű országrészévé. A térség etnikai összetételének átrendeződése a törökök elől menekülő szerbek betelepedésével indult meg a XIV. század végén. A románok tömeges helyfoglalása is a török hódoltság idején vette kezdetét. A török kiűzése után újabb szerb beáramlás érte a vidéket, a Balkán nagy részét felszabadító keresztény seregekhez csatlakozó szerbek a török ellentámadás elől menekülve az elnéptelenedett dél-magyarországi és szlavóniai területeken telepedtek le. A Temesi Bánságban nagyarányú és szervezett újraterelítés során elsősorban katolikus németeket toboroztak. A türelmi rendelet (1782) utáni időszakban protestáns – többségében református – magyarok, németek és szlovákok is érkeztek e vidékre. Újra magyarok népesítették be a Tisza-mentét, a két Kanizsától Óbecséig, Csókától Torontálvár helyig.

A trianoni békeszerződés értelmében a történelmi Magyarország területének (Horvátország és Szlavónia nélkül) 6,5%-a a Szerb–Horvát–Szlavén Királyság részévé vált. Az 1910-ben 55,4%-ban, 1921-ben 51,4%-ban magyar és német többségű Vajdaság több szempontból is hátrányos helyzetbe került az új államon belül (pl. az ipar és a közlekedés fejlesztése megállt, és a nemzeti alapon végrehajtott földreform visszavetette a mezőgazdasági termelést).⁴ Mindez belső migrációra és kivándorlásra kényszerítette az itt élőket. Ugyanakkor a tartományba jelentős számú – 80 ezer fő – szerb telepedett. Az egyre nehezedő politikai helyzet miatt több ezer hivatali alkalmazott, tisztviselő, értelmiségi menekült át Magyarországra, így szellemi vezetőréteg nélkül maradt a vajdasági magyarság.

1941-ben a megváltozott politikai viszonyokat kihasználva Magyarország visszafoglalta a Bácskát, Dél-Baranyát, a horvátok lakta Muraközt és a szlovének lakta Muravidéket. A II. világháború viszont súlyosan érintette a magyarságot, vérveszteségük megközelítette a 60 ezer főt; a magyar nyelvű zsidósága a 16 ezret. Az ötödik hadoszlopnak tekintett svábok és magyarok ellen számos megtorló akcióval léptek fel a szerbek. A háború után megindult a németek deportálása, illetve kiutasítása, az önkéntesen menekülőkkel együtt az etnikum (2002-ben 3154, magát németnek valló él a Vajdaságban) szinte eltűnt a régióból (Újvidéken 410 fő él a 2002-es népszámlálás szerint).

Napjaink etnikai térszerkezetét Jugoszlávia felbomlása, a harmadik balkán háború és ezek legfontosabb következményeként a migráció, valamint az itt élő kisebbségek demográfiai „viselkedése” és asszimilációja határozza meg.⁵

A területre már a titói időszak alatt jelentősebb számú szerb bevándorlás volt jellemző, köszönhető volt ez a tartomány fejlettségének, ami vonzotta a munkaerőt, ennek köszönhetően 1950 és 1973 között több mint fél millió szerb költözött be.⁶ Ez a folyamat a kilencvenes években tovább folytatódott, sőt a koszovói válság hatására újabb szerb migrációs hullám érte el a Vajdaságot. A nem autochton szerbség kevésbé toleránsan integrálódott a multietnikus térbe, elsősorban a magyarok sérelmére elkövetett atrocitások révén nehezítették az együttélést.

A legnagyobb kisebbség, a magyarok számának csökkenése drasztikusnak nevezhető, hiszen 1948-hoz képest 140 ezer fővel (ekkor 429 000 fő, 2002-ben pedig már csak 290 207 fő vallotta magát magyarnak) esett vissza a számuk. Az okok között az alacsony születésszám, és a vegyes házasságok miatt felgyorsult asszimiláció kiemelt szerepet kap. A hetvenes években divatos külföldi munkavállalás során a kint maradtak kétharmada magyar volt. De meg kell említeni a fogyatkozás kapcsán azt a tényt is, hogy a népszámlálások alkalmával a magyarok egy része a saját megjelölésére a jugoszláv kategóriát választotta félelem vagy karrier miatt. Az utolsó tíz év nagyarányú veszteségében közrejátszott a kilencvenes években a délszláv háború miatt Magyarországra költözött 50 ezer fő.

A második legnagyobb lélekszámú kisebbségnek, a horvátoknak a száma is csökkent, ők a szerbekkel szemben folytatott háború miatt hagyták el lakóhelyüket. A többi etnikum – a szlovák, a montenegrói, a roma, a román – jelenléte viszonylag kiegyensúlyozott.

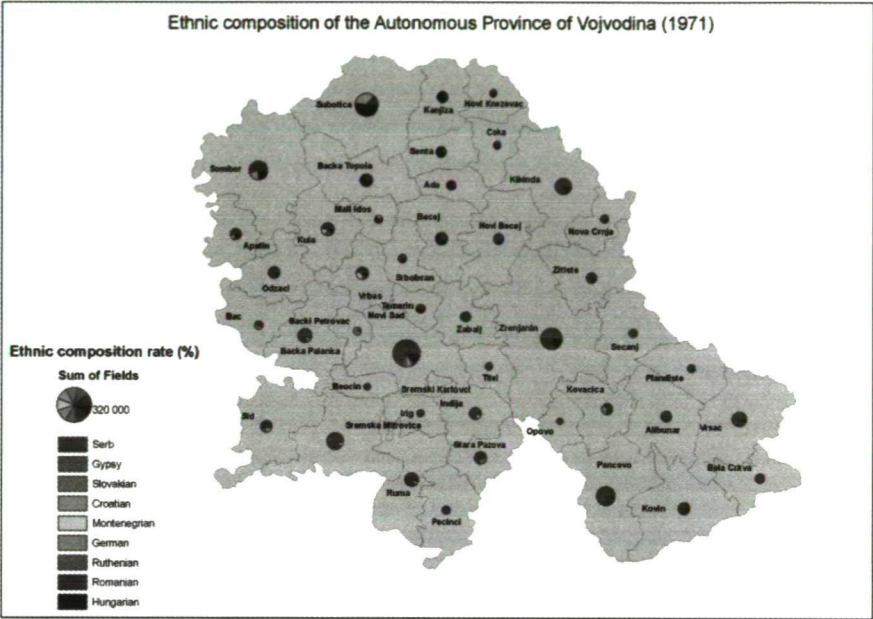
1. táblázat. A vajdaság etnikai összetételének változása 1921–2002

Table 1. The change in the ethnic composition of Vojvodina 1921–2002

Nemzetiségek	1921	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Szerb	502	1051	1017	1089	1107	1151	1322
Horvát			143	159	108	74	57
Szlovák	49	72	76	73	70	63	57
Ruszin	11	21	25	20	19	18	16
Magyar	376	435	443	424	385	341	290
Német	317	35	11	7	3	0	3
Román	69	58	57	53	47	39	30
Egyéb	15	39	77	153	297	326	257
Összesen	1346	1712	1855	1953	2035	2013	2032

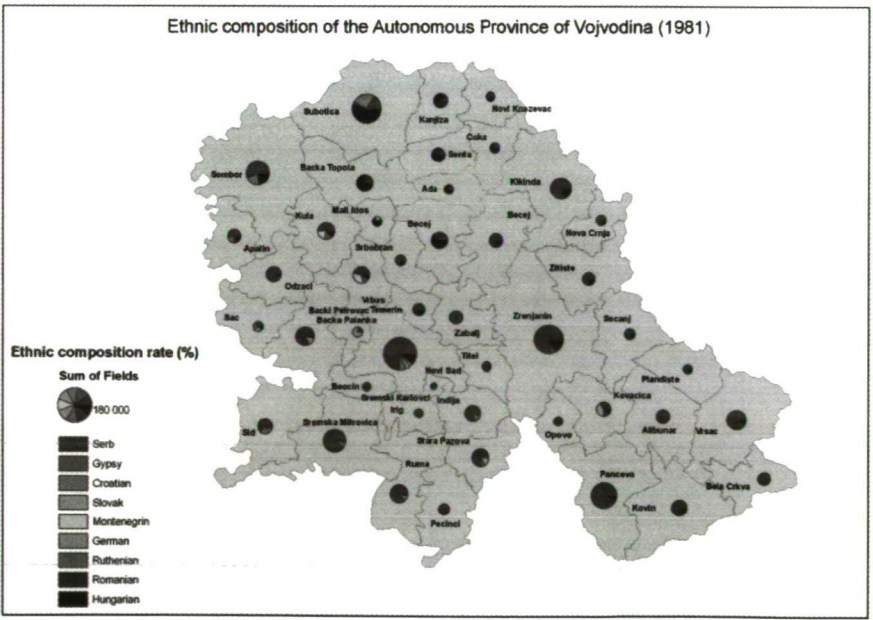
[Forrás: Wolf, J. (szerk.) 1994. Deutsche Minderheiten in Südosteuropa im Umbruch. Die Volkszählungen 1990–1992. old. 121. – Source: Wolf, J. (szerk.) 1994. Deutsche Minderheiten in Südosteuropa im Umbruch. Die Volkszählungen 1990–1992. p. 121.]

1. ábra. A Vajdaság etnikai térképe 1971
Figure 1. Ethnic map of Vojvodina 1971

(Szerk.: Mérei A. 2010. – Edited by: A. Mérei 2010.)

2. ábra. A Vajdaság etnikai térképe 1981
Figure 2. Ethnic map of Vojvodina 1981

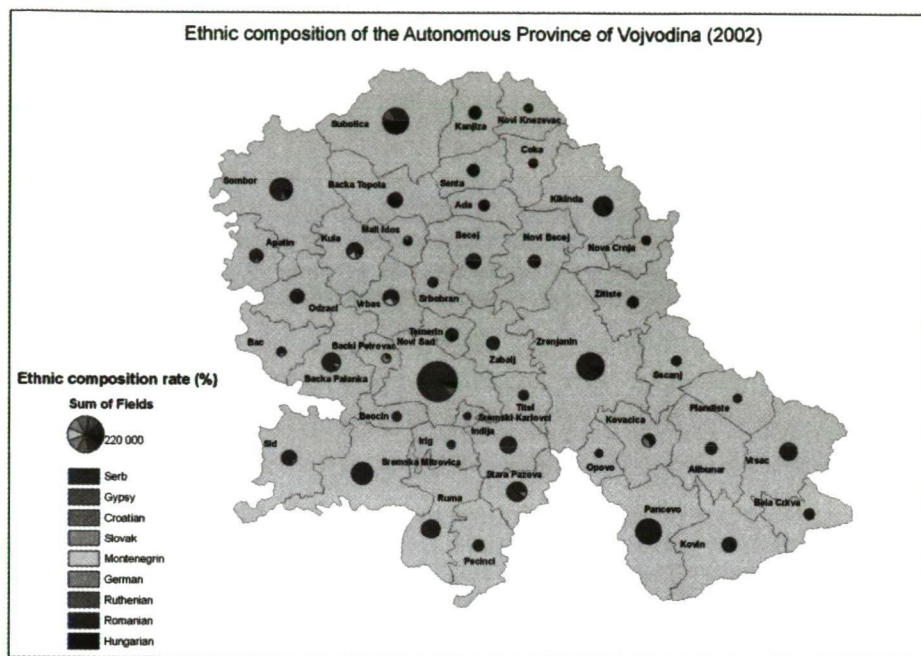

(Szerk.: Mérei A. 2010. – Edited by: A. Mérei 2010.)

3. ábra. A Vajdaság etnikai térképe 2002

Figure 3. Ethnic map of Vojvodina 2002

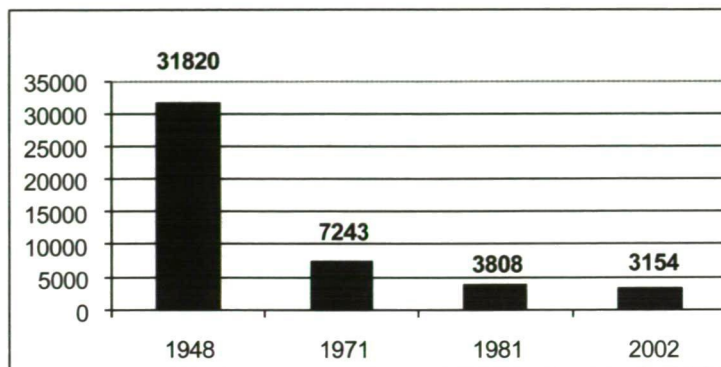
(Szerk.: Mérei A. 2010. – Edited by: A. Mérei 2010.)

2. A vallási térszerkezet változása

A trianoni békét követően a Vajdaság a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (később Jugoszlávia elnevezéssel) került. A felekezeti struktúrában markáns változás nem történt, de tetten érhető bizonyos arányeltolódás az átalakuló etnikai viszonyok tükrében. Az ortodox szerbek északra történő beszivárgása, a magyar katolikus és református értelmiség áttelepülése az anyaországba, valamint a németek kivándorlása azt eredményezte, hogy 1910 és 1930 között az ortodoxok aránya 39,1%-ról 42,4%-ra, a katolikus és protestáns keresztényeké pedig 50,4%-ról 47,1%-ra módosult.

A második világháború utolsó éveitől kezdve egészen 1950-ig jelentős átrendeződés vette kezdetét a vallási szerkezetben. A háború, a területi változások, a politikai döntések hatalmas migrációs folyamatot indítottak el. Tömegesen deportálták a németeket, a magyarok is menekülésre kényszerültek, ez magával vonta a katolikusok számának (200 ezer fő) csökkenését, de a reformátusok és evangélikusok is nagy veszteségeket szenvedtek el, ez utóbbiak a németek kiutasításával jelentősen visszaszorultak (számuk a Vajdaság területén 3000 alatti). Ugyanakkor a Balkán belső területeiről megkezdődött a szerbek tömeges bevándorlása, amely a tartományt ortodox többségűvé változtatta.

4. ábra. A németek számának csökkenése a Vajdaságban
Figure 4. The decrease in the number of Germans in Vojvodina

(Forrás: jugoszláv és szerb népszámlálási adatokból szerk.: Mérei A.
 Source: Yugoslav and Serbian census data, edited by A. Mérei)

A korábbi népszámlálási adatokban az ateista vagy nem vallásos kategóriával nem találkoztunk, ugyan a kommunista rezsim által hangoztatott vallásellenesség eredményeképpen jelentősen emelkedett az ezen elveket vallók száma. A rendszerváltás a térségben vallási reneszánszot eredményezett, a lakosság korábban vallástalan része visszatért felekeztéhez, vagy a megújulás reményében új (kis)egyházban találta meg hitét. Csak néhány változást említve: nőtt a görög katolikusok száma, többen fordultak a protestáns szabadegyházak felé (baptista, pünkösdisták gyülekezetei).

A vajdasági 1991-es népszámlálási adatokat a 2002-esel összevetve látható, hogy a politikai változások (Jugoszlávia felbomlása, háborúk) következtében megindult migráció etnikai átrendeződéshez vezetett és ez magával vonta a vallási struktúra kisebb módosulását is. Az első öt évben (1991–1995 között) különösen Szerbia déli tartományaiból (pl. Koszovó) valamint Montenegróból illetve háborús menekülteként Boszniából, Horvátországból érkeztek nagyobb arányban szerbek (így többen költöztek be a tartományba, mint ahányan elvándoroltak). A magyarok – kb. ötvenezeren – főként Magyarországra költöztek. Mindez a vallási struktúra átalakulását vonta maga után.

2. táblázat. A Vajdaság lakosságának felekezeti megoszlása 2002
Table 2. The confessional distribution of the population in Vojvodina

Összes	Pravoszláv	Katolikus	Protestáns	Muzulmán	Egyéb	Nem nyilatkozik	Ateista	Ismeretlen
2 031 992	1 401 475	388 313	72 159	8037	5376	101 144	12 583	42 876
100%	68,97%	19,2%	3,55%	0,39%	0,26%	4,97%	0,61	2,11%

(Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal adatai alapján szerk.: M. Császár Zs. – Source: based on data of the Serbian Statistical Office, edited by Zs. M. Császár)

A jelenlegi térstruktúrában meghatározó a többségi, szerb nemzethez kapcsolódó vallás a pravoszláv, amelyet még a román, a macedón, a montenegrói, bolgár, ukrán kisebbség is gyakorol. Kisebbségi arányban (22,75%) van jelen a nyugati kereszténység két ága, a katolikus és a protestáns. Mindkét felekezetben többségében a magyarok gyakorolják vallásukat, de az itt élő – a harmadik balkáni háború után még itt maradt – horvátok, szlovákok, és a kis számban jelenlévő ruszinok, csehek, németek is nyugati keresztények. Az iszlámot

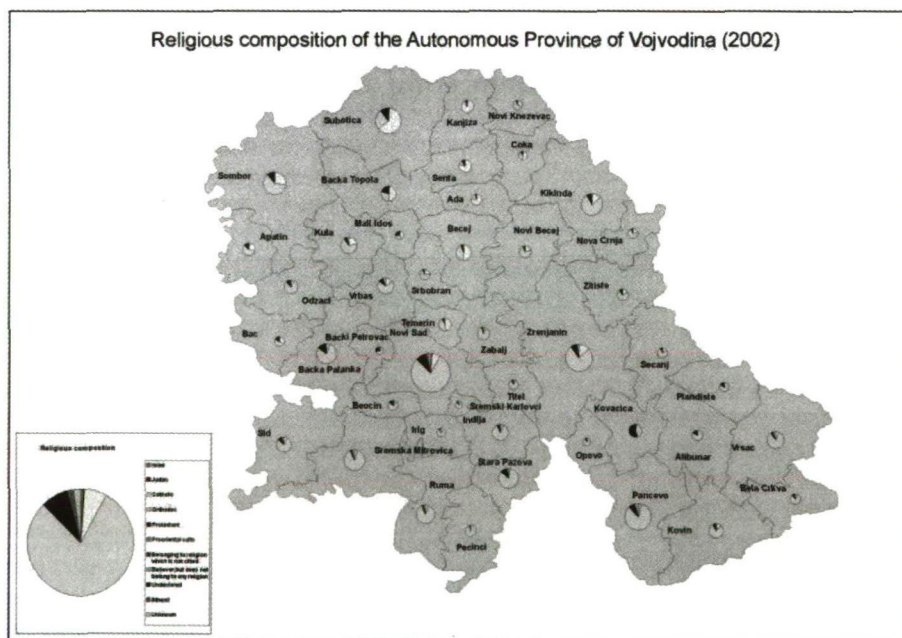
követők száma viszonylag alacsony, a boszniai háborúk alatt idemenekülők, illetve a korábban valószínűleg családi kapcsolataik miatt ide települtekkel egyetemben.

A szabadkai és a nagybecskereki római katolikus püspökséghez tartozók közel 80%-a (mintegy 290 ezer fő) magyar, a többi zömmel horvát és kis számban német, szlovák és ruszin. A Református Keresztyén Egyházhoz tartozó 13 egyházközségben és 38 szórványban 15 ezer fő a hívők száma, ők mindnyájan magyarok. A többi kisszámú egyéb protestáns felekezetben illetve az evangélikus egyházban a magyarok mellett más nemzetiségek is találhatók. Érdekességgént meg kell jegyezni, hogy többnyelvű környezetben az istentisztelet néha két, vagy több (magyar, horvát, szlovák) nyelven folyik. A horvát és a magyar nemzetiség többsége római katolikus. Előfordul, hogy a különböző nyelvű misék változtatják egymást, de megesik az is, hogy a pap egyazon misén több nyelven beszél, pl. a szórványban.⁷

Végezetül megállapítható, hogy a multikonfesszionális vajdasági tér egyik jellemzője, hogy több etnikum tagja lehet egy ugyanazon vallási felekezeteknek, ugyanakkor az itt élők több nagy egyháznál – ortodox, római katolikus, református, evangélikus, zsidó és iszlám –, valamint számos kisegyháznál gyakorolhatják hitvallásukat. A nemzeti identitás-tudat megőrzésében nagy szerepet játszik a vallás, az etnikus vallási jelenség tipikus színtere a Vajdaság – lásd Pap Richárd kutatásai.

5. ábra. A Vajdaság járásainak felekezeti összetétele (2002)

Figure 5. The religious composition of the counties in Vojvodina 2002

(Szerk.: Mérei A. 2010. – Edited by: A. Mérei 2010.)

Összegzés

Igazolván a Vajdaság vallási és etnikai viszonyainak összefüggéseit, összehasonlítjuk a terület etnikai és vallási térképét (1–5. ábra). A területi megoszlásból jól látszik, hogy a nyugati keresztény egyházak és felekezetek hívei csak Szabadka, Kanizsa, Topolya, Zenta, Csóka, Ada és Óbecse opcsinákban (járásokban) mutatnak többségi arányt. Összehasonlítva az etnikai megoszlással, észrevehető, hogy a magyar többségű járásokban a legtöbben valamely nyugati keresztény egyház követői. A protestánsok aránya Alibunár, Bácspalánka, Petrőc és Antalfalva járásban nagyobb, mint a katolikusoké, mely a szlovákok magas számával magyarázható (Petrőc abszolút, Antalfalva relatív szlovák többségű járás). Az iszlám követői általában a városokban élnek, számuk Újvidéken a legtöbb (3300 fő), de ezen kívül csak Szabadka és Belcsény járásokban közelíti meg vagy haladja valamivel meg az ezer főt. A zsidóság számának csökkenését bizonyítja, hogy Újvidéken is csak 220-an vallották magukat iszlamita vallásúnak. Az egész Vajdaságra elmondható, hogy magas azok aránya, akik nem nyilatkoztak vallási hovatartozásukról vagy ateistáknak vallották magukat. Míg utóbbiak főleg a nagyobb városokat magába foglaló járásokban mutatnak magasabb jelenlétet (Újvidék, Nagyikinda, Pancsova, Szabadka), előbbieik száma a legkevesebb lakosú, 10 000 fő körüli népességű járásokban is meghaladja a 300-at. Ennek oka egyértelműen a beazonosítástól való félelemben kereshető, hisz Jugoszláviában a szocializmus évtizedei csak egyes területeket figyelembe véve homogenizálta az etnikai és vallási összetételt, de összességében nem tüntette el azokat, sőt az 1990-es évek polgárháborújából tudjuk, hogy az ellentéteket csak elfojtotta.

JEGYZETEK

1. Gábrity Molnár I. (2007): Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban. Szerk. Kupa László „Vallás és etnikum Közép-Európában tanulmányok” konferenciakötet, Pécs, 113–123. old.
2. A régió történetéről lásd Gulyás László (2007) Vajdaság: Történeti áttekintés. I. m. Nagy Imre (szerk.): A Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs-Budapest. 2007. pp. 76–149.
3. Kocsis K. (1993): Jugoszlávia – Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén [Yugoslavia. A Case of an Exploded Ethnic Mosaic. Historical-Geographical Background of the Ethnic Conflicts on the Territory of the Former Yugoslavia], Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993, 79 old.
4. Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság-sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest. 89–93. old.
5. Nagy Imre (2007): Szerbia társadalmi-gazdasági helyzete. I. m.: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs. MTA RKK. Dialóg Campus Kiadó.
6. Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2002, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 2002. 113. old.
7. Gábrity Molnár I. (2001): A vajdasági magyarok migrációjának hatása a magyarság társadalmi szerkezetére. Kisebbségkutatás 10. évf. 2001/3. szám, Budapest, 13 old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2002 Census of Population, Households and Dwellings. Population. National or Ethnic Affiliation. Data by Localities, Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade, February 2003, 15–209. old.
- 2002 Census of Population, Households and Dwellings. Population. Religion, Mother Tongue and National or Ethnic Affiliation by Age and Sex. Data by Municipalities No. 3, Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade, May 2003, 12–15. old.

- Dr. Bali L.–Mérei A.–Szalai G.–Vati T. (2010): The patterns of ethnic changes in Vojvodina in the last 20 years, with a particular attention to Hungarians. In.: South East Europe Student Research Conference 2010. Conference proceedings Panel No. 3, Universum Institute for Economic and Social Studies, Veterniku pn, Prishtina, Republic of Kosovo, 40–49. old.
- Gábrity Molnár I. (2001): A vajdasági magyarok migrációjának hatása a magyarság társadalmi szerkezetére. In.: Kisebbségkutatás 10. évf. 2001/3. szám, Budapest, 13 old.
- Gábrity Molnár I. (2007): Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban. In. Szerk. Kupa László „Vallás és etnikum Közép-Európában tanulmányok” konferenciakötet, Pécs, 113–123. old.
- Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság-sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- Gulyás László (2007) Vajdaság: Történeti áttekintés. In. mű Nagy Imre (szerk. 2007): A Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Juhász, J. (2010): Vajdaság és az autonómia. In. História XXXII. évf. 1–2. szám, Budapest, 54–57. old.
- Kitanics M. (2008): Magyar-balkáni kapcsolatok, a kezdetektől napjainkig. (The Hungarian-Balkan relationships from the beginnings to recent years) In: Akiyo Yamamoto (ed.) The Hungarian Cultural Diversity Research, Joint Research with the University Pécs for the Preservation and Development of Cultural Diversity, Graduate School of Humanities and Social Sciences Nagoya City University. Nagoya. 51–58. old.
- Kocsis K. (szerk.) (2005): Délkelet-Európa térképekben. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Kossuth Kiadó. Budapest, 99 old.
- Kocsis K.–Kicošev, S. (2004): A Vajdaság mai területének etnikai térképe. MTA. Budapest
- Kobolka I.–Pap N. (2009) A Nyugat-Balkán. MK KBH. Budapest, 238 old.
- Nagy Imre (2007): Szerbia társadalmi-gazdasági helyzete. I. m.: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs. MTA RKK. Dialóg Campus Kiadó.
- Nagy I. (szerk.) (2007) Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. MTA RKK, Dialóg-Campus Kiadó. Pécs, 575 old.
- Papp R. (2001): Etnikus vallások a Vajdaságban? In.: Kisebbségkutatás 10. évf. 2001/3. szám, Budapest, 28 old.
- Predsednik Republike Srbije. Ustavne nadležnosti predsednika Republike [Online]
Available at: <http://www.predsednik.rs/mwc/default.asp?c=201000&g=20070107162442&lng=lat&hs1=1> [Accessed 23 May 2010]
- Savezni Zavod za Statistiku. Popis Stanovništva i Stanova 1971. Stanovništvo Etnička, Prosvetna i Ekonomska. Obeležja Stanovništva i Domaćinstva Prema Brojnim Članovima. Rezultati po Opštinama. Beograd, 1974, 20–21. old.
- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Savezni Zavod za Statistiku. Popis Stanovništva, Domaćinstava i Stanova u 1981. godini. Opštine u SFR Jugoslaviji. Osnovni Podaci o Stanovništvu, Domaćinstvima i stanovima. Beograd, 1987, 95–96, 105–106, 115–116. old.
- Socijalistička Federalivna Republika Jugoslavija. Savezni Zavod za Statistiku. Popis Stanovništva, Domaćinstava i Stanova u 1981. godini. Opštine u SFR Jugoslaviji. Osnovni Podaci o Stanovništvu, Domaćinstvima i Stanovima. Beograd, 1987, 95–96, 105–106, 115–116. old.
- Statistical of the Republic of Serbia. “National Identity or Ethnicity” [Online]
Available at: <http://webzrzs.stat.gov.rs/axd/en/Zip/CensusBook1.zip> [Accessed 23 May 2010]
- Statistički godišnjak Srbije (Szerbia Statisztikai Évkönyve). Beograd, Svezni zavos za statistiku. Zakon o predsedniku republike „Službeni glasnik RS“, br. 49/99, 11/01 i 34/01).
- Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőháza. Törvény Vajdaság Autonóm Tartomány Hatáskörének Meghatározásáról [Online]
Available at: <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/?s=aktRS002&mak=OpstaAkta> [Accessed 23 May 2010]
- Wolf, J. (szerk.) 1994: Deutsche Minderheiten in Südosteuropa im Umbruch. Die Volkszählungen 1990–1992. Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, 111–123. old.